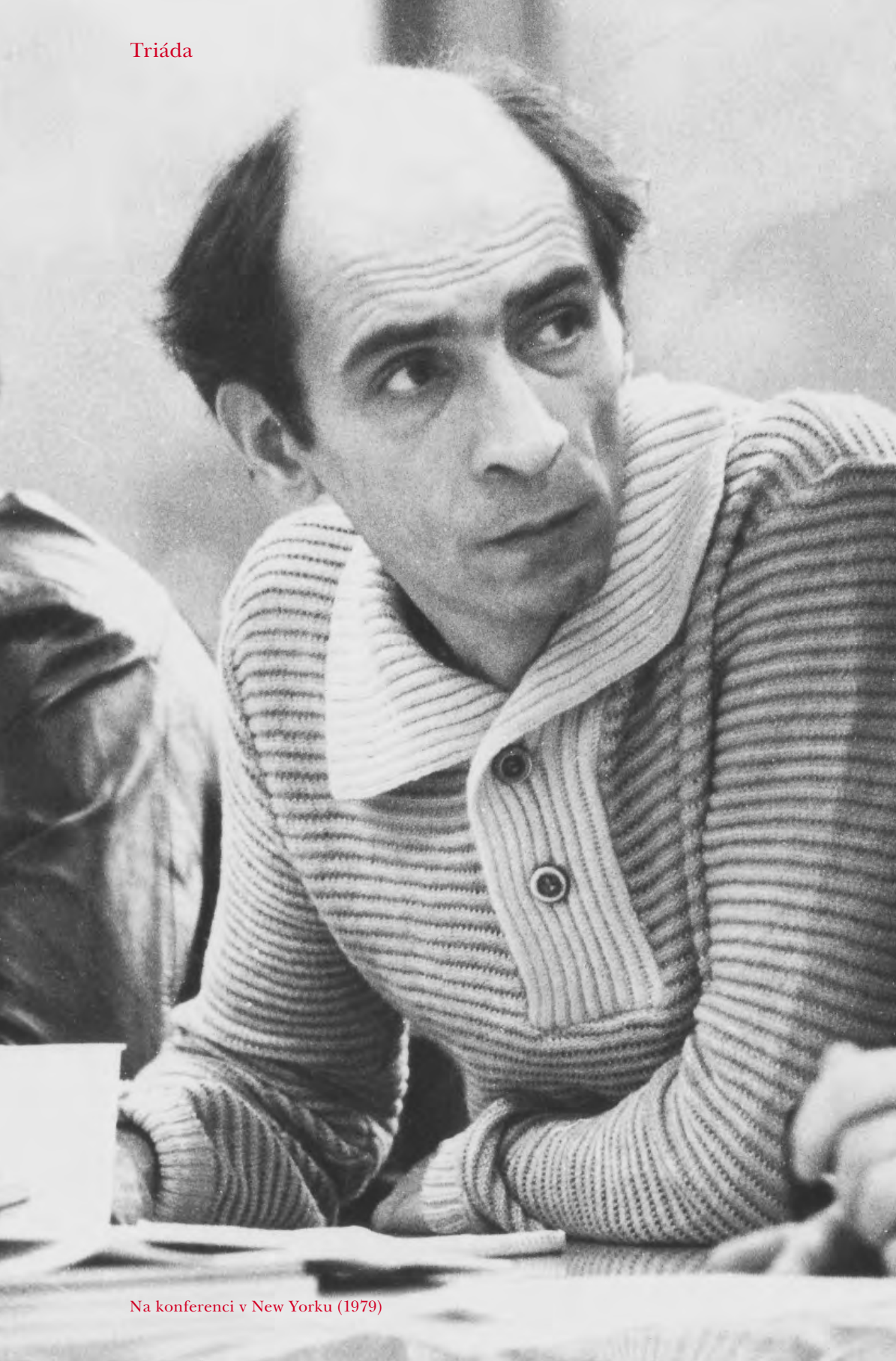

leonid
pljušč
na
karme-
valu
dejín

Doslov

**oksana
zabužková**

triáda

Doma v Paříži ve své knihovně (1977)

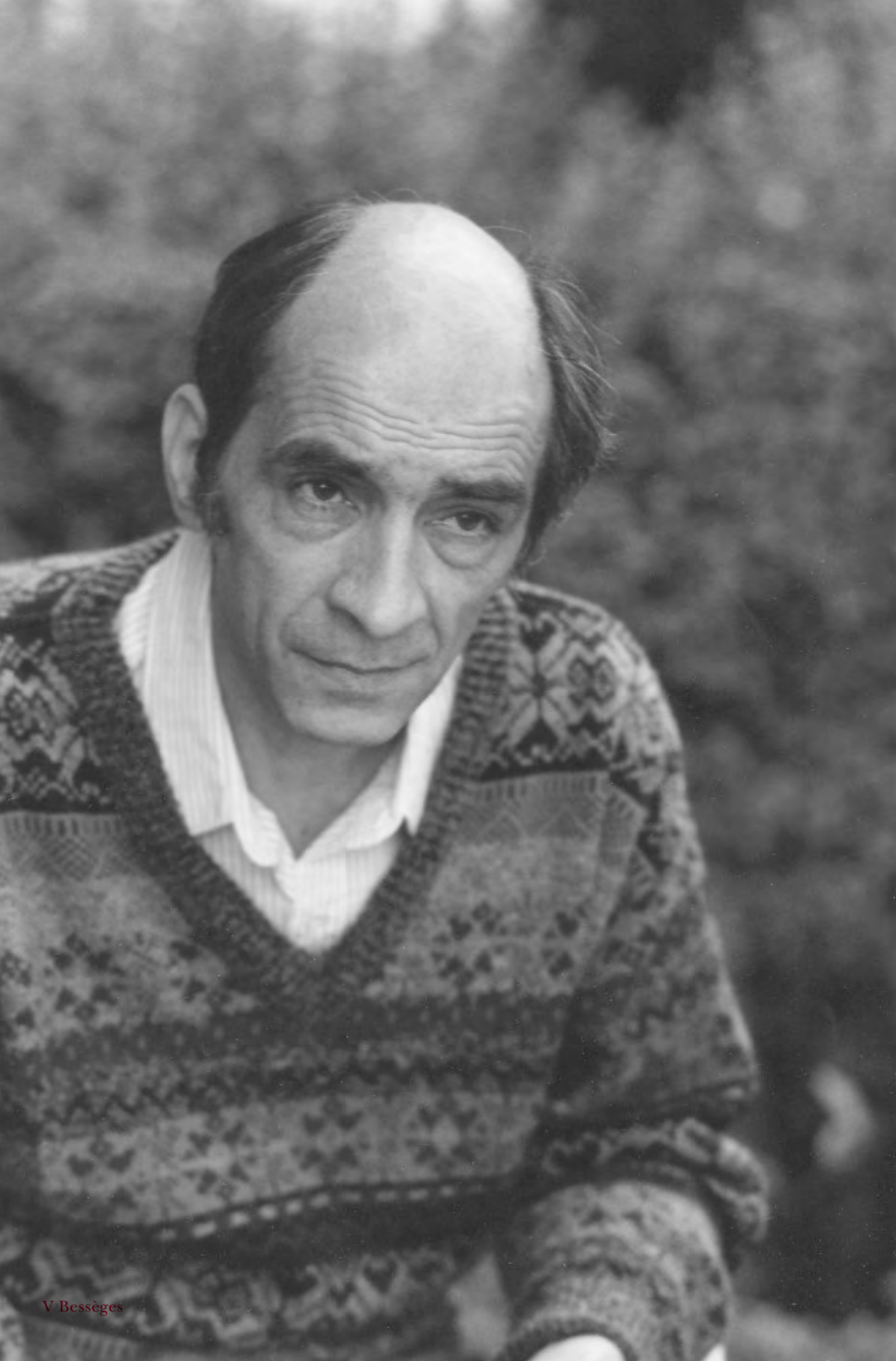
Při protestu proti přijetí památníku Tarase Ševčenko jako daru od Sovětského svazu (Paříž, 1978)

S Petrem Hryhorenkem v Paříži, vlevo novinář z časopisu *Russkaja mysl*

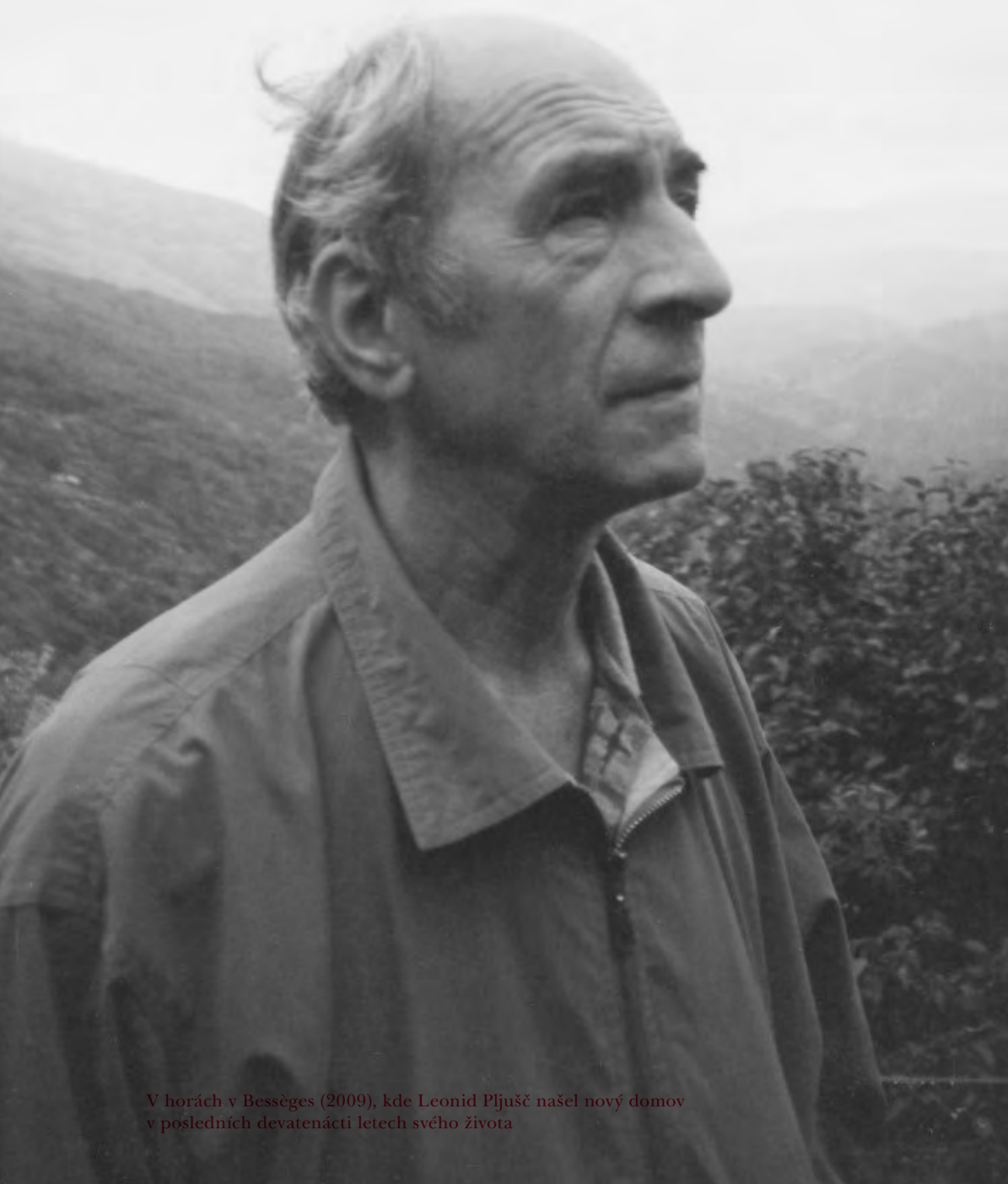
Na karnevalu dějin

leonid pljušč na karnevalu dějin triáda 2018

Přeložil Martin Vrba

V horách v Bessèges (2009), kde Leonid Pljušč našel nový domov
v posledních devatenácti letech svého života

Vznik překladu podpořila Nadace Českého literárního fondu.
The translation was kindly supported by the Fund for Central &
East European Book Projects, Amsterdam.
Kniha vyšla s laskavou pomocí Nadace Českého literárního fondu,
Nadace Jana Klimenta, Státního fondu kultury a Ministerstva kultury ČR.

Státní fond kultury ČR

MINISTERSTVO
KULTURY

© Tatjana Žitniková-Pljuščová, 2018
Translation © Martin Vrba, 2018
Epilogue © Oksana Zabužková, 2018
Translation of epilogue © Rita Kindlerová, 2018
ISBN 978-80-7474-232-3
ISBN (PDF) 978-80-7474-278-1
ISBN (ePub) 978-80-7474-279-8
ISBN (mobi) 978-80-7474-280-4

od autora

To, co máte před sebou, není zpověď ani dokumentárně historické dílo. Je to vyprávění o jedné z mnoha cest ke svobodě. Je to pohled na Sovětský svaz očima jeho obyvatele, který prošel cestu vedoucí od fanatické víry v sovětskou moc k boji s její lží a terorem. Snažil jsem se také ukázat, jak – a za co – bojují naši přátelé v SSSR, jak jsou pronásledováni.

Nechtěl bych, aby moje svědecké výpovědi o *realitě* „socialismu“ posloužily jako „morální“ ospravedlnění kdejaké fašistické sebranky – nepřítel mého nepřítele přece ještě není můj přítel. Když se však budeme bát pravdy, znamená to, že předpokládáme, že humánní společnost lze vybudovat na nepravdě. Je přece vedlejší, jakou podobu na sebe bere zvěrstvo!

Aby moje kniha nesloužila jako „hmotný důkaz“ proti těm, kdo tam zůstali, záměrně jsem porušil chod událostí, měnil jména, užíval fiktivní názvy, spojil několik skutečných lidí do jedné abstraktní postavy anebo někomu připsal to, co udělal někdo jiný, kdo nechtěl otevřeně vystoupit.

V novějších vydáních jsem něco poodhalil, odkryl pseudonymy některých lidí (zemřeli či emigrovali anebo začali jednat „nepokrytě“). Některé lumpy či prostě ničemné zbabělce jsem rovněž uvedl jmenovitě. Jako vodítko mi posloužila výzva Solženicynova hrdiny: „Vlast by měla znát své práskače“¹ (a katy) a vrátil jsem jejich původní jména. Mluvil jsem o „antisovětských postojích“, „antikomunismu“ některých z nich bez jakýchkoli obav, že je tím „udám“ KGB. Tato organizace se dávno stala *neostaliniistickou*, a z tohoto důvodu si nevšímá „maličkostí“ – třeba nacismu či antisovětských postojů svých agentů. Takže jim nic neprovedou!

Pro mě samotného bylo v této knize tím nejdůležitějším, abych ukázal cestu, jakou se osobnost osvobozuje od iluzí, mýtů, od strachu, od všech podob nesvobody. Svě vyprávění jsem zamýšlel zakončit dojmy ze Západu. Ale dokonce i teď, u příležitosti nových vydání – když jsem mnohé viděl, avšak stále bez znalosti „cizích jazyků“ – by psát o Západu nebylo seriózní. Přesvědčil jsem se leda o tom, že svoboda pohybu a pohledu na svět nejenom skrze tisk, film a další masová média je jednou z nejvýznamnějších svobod určujících osudy všech národů. Když člověk vidí na vlastní oči cizí – ač nijak vzdálenou – zemi, když na ni pohlédne s laskavostí, lépe porozumí své vlastní zemi, jejím přednostem i hříchům. Velmi bych si přál, aby mí známí *tam, v našem pekle*, uviděli zdejší „peklo“, které se tak liší od toho, jaký obraz má v sovětské propagandě, a aby uviděli tento „ráj“, o kterém mnozí sní na protest proti domácímu „ráji“. Tady, na „svobodném“ Západě (uvozovky jsou tu pouze pro západního čtenáře, neboť ten ví, že i zdejší svoboda je poněkud sporná), pociťuji pouze jeden „osobní závazek“ – abych jako marxista podal svědectví (jako u soudu) o „marxistickém pekle“ ve své vlasti – na Ukrajině, v Rusku a dalších republikách SSSR. A také, abych tímto svědectvím společně se všemi přemýšlivými a čestnými lidmi, stranami, odbory,

1 Přel. Anna Nováková (Alexandr Solženicyn: *V kruhu proním*, Praha, Mladá fronta 1992).

církvemi a rozličnými humanitárními organizacemi bojoval proti všem nelidským činům *všech* vlád na Západě i na Východě.

Můj dík patří v mé vlasti i zde na Západě všem těm, kdo mi pomohli, kdo pomohli a pomáhají lidem ve všech zemích. Jsem vděčný Francii, která poskytla domov naší rodině, stejně jako FEN – odborové organizaci francouzských učitelů, kteří nás hmotně podpořili během prvních zhruba dvou let a poskytli nám možnost bojovat nikoli za svou fyzickou existenci, ale za svobodu a život jiných lidí.

Chtěl bych tuto knihu věnovat všem – proletářským i neproletářským – humanistům. Nejsem si jist, zda zvítězí, ale už jejich boj, už jejich život dávají ve dvacátém století *lidskému* žití smysl.

Paříž, 15. srpna 1977

Myšlenkou napsat tuto práci jsem se poprvé začal zabývat na jaře 1968, při návštěvě v domě Pavla Litvinova² v den jeho narozenin. Když pozdě večer odešli hosté i hostitel, zůstali jsme pouze dva, já a jeden mladý člověk, kterého jsem neznal. Vzájemně jsme se představili. Ten mladý muž byl Vladimir Dremljuga,³ dělník, dříve student leningradské university. Z té ho vyhodili kvůli „nespolehlivosti“.

Zapředli jsme typicky ruský rozhovor o všech „věčných“ otázkách. Potom jsme se spustili na hříšnou zemi a jeden druhému pověděli něco málo o sobě. Oba nás překvapilo, jak jsme rozdílní. Různý společenský původ, výrazně odlišná aktivita v mládí – ve škole i na universitě, dva neslučitelné charaktery. V mládí nás spojovalo jen jedno – antisemitismus.

A teď se naše cesty sešly. Před sebou jsme měli stejnou budoucnost – vězení (nedokázali jsme si ani představit, že po vězení nás bude spojovat ještě něco – emigrace).

Aniž jsme se domlouvali, oba jsme pomysleli na to, že by bylo zajímavé rozebrat, co vede člověka v SSSR k boji se stávajícím režimem. Zajímavé bylo rovněž pátrat po tom, co nás vlastně všechny spojuje při té protichůdnosti názorů, jaká existuje v sovětském demokratickém hnutí. Mnoho jsem o tom přemýšlel i v dněpropetrovské psychiatrické věznici.

Závěr dnes vidím víceméně jasně. K jeho výkladu se dostanu, ale předsunu mu vyprávění o své vlastní cestě do vězení a do emigrace.

Zachovala se legenda o velikém indickém mysliteli a světci z konce 19. století Rámakršnovi, která se zakládá na skutečném příběhu.

Jednoho dne viděl Rámakršna, jak metlami po holých zádech bijí člověka. Pruty zanechávaly na zádech tlučeního ubožáka krvavé pruhy. Právě takové pruhy se objevily i na Rámakršnových zádech...

Co to znamená? Jde tu o obnažené, ničím nechráněné lidské svědomí. Takové svědomí nedovoluje, abychom unikli do sebe sama, do našeho osobního života, nebo abychom se schovali za nějakou přechytralou ideologii, která člověku brání v tom, aby viděl utrpení svého bližního. Takové svědomí nedopustí, aby se osobnost přizpůsobila společnosti, která ji obklopuje.

Sovětská psychiatrie a kágebíci mají do jisté míry pravdu, když tvrdí, že všichni, kdo se v SSSR rozhodnou vystoupit proti existujícímu režimu, jsou duševně narušení lidé. Obnažené, bolestivé svědomí, nemožnost žít „ve lži“ a zlu, slabá adaptibilita k takové společ-

2 Pavel Litvinov (1940–), fyzik, pedagog, obránce lidských práv, vnuk Maxima Litvinova (roku 1930 jmenovaného lidovým komisařem zahraničních věcí, za Stalina sovětským ministrem zahraničí a velvyslancem v USA). Pavel Litvinov se účastnil demonstrace na Rudém náměstí v srpnu 1968 na protest proti okupaci Československa, roku 1968 odsouzen k pěti letům vyhnanství za účast v demokratickém hnutí, roku 1974 odešel do emigrace, žije v USA, věnuje se obraně práv vězňů.

3 Vladimir Dremljuga (1940–2015), leningradský dělník, v letech 1968–1974 vězňem za účast na demonstraci na Rudém náměstí v srpnu 1968 proti okupaci Československa; od roku 1974 žil v USA.

nosti jsou skutečně příznaky toho, že člověk vykročil za hranice konformity a měšťáctví. Není proto náhoda, že mezi účastníky demokratického hnutí jsou opravdoví hysterici, psychopati, schizofrenici atd. Takoví lidé však figurovali ve všech významných lidových, náboženských a politických hnutích. Stačí uvést, jak velké množství narodovolců⁴ se zbláznilo ve věznicích a v táborech nucených prací carského Ruska!

Chtěl bych připomenout velkou francouzskou hrdinku Janu z Arku s jejími „viděními“, jež provázela celou její cestu sebeobětování.

KGB se snaží kalkulovat s psychickou vyšinutostí některých účastníků demokratického hnutí, pokouší se využívat duševně nemocné lidi při vyšetřování i u soudu a rovněž k tomu, aby zdiskreditovala opozici.

Pro přemýšlivého člověka jak v SSSR, tak na Západě však kalkul s duševně nemocnými pouze odhaluje cynickou nemravnost sovětské tajné policie, stranického a státního byrokratického aparátu.

Narodil jsem se v dělnické rodině. Můj otec byl traťmistr, matka nekvalifikovaná pracovnice. Otec zahynul na frontě v roce 1941. Matka se na konci války přestěhovala se mnou a s mojí mladší sestrou z města Frunze do otcova rodiště, Borzny, malého městečka na Ukrajině, k mé babičce z otcovy strany.

Nemá smysl, abych vyprávěl o životě v té době: veškeré obyvatelstvo země, s výjimkou byrokratické věrchušky, trpělo neustále či velmi často hladu.

Moje babička byla hluboce věřící člověk. Věřícími jsme se stali i já a má sestra. Vzpomínám, s jakým rozechvěním jsem si v šesti letech přečetl dětskou knížku o Ježíši Kristu. Matka, ateistka, se nás různě pokoušela přesvědčit, že Bůh neexistuje. Její argumenty se však hroutily při setkání s naší osobní životní zkušeností. A tato zkušenost spočívala v tom, že naše babička byla vědma. Odříkávala zvláštní modlitbu nad dítětem postiženým „kojeneckou nemocí“ (dnes tomu rozumím tak, že se jednalo o nemoc neurotického charakteru), úlekem nebo „uhranutím“ (čemuž nerozumím ani dnes). Moje matka se babiččině medicíně vysmívala, nemohla však nic namítat proti očividnému faktu, že se téměř všechny děti skutečně uzdravily. A nejen to, lékaři z nemocnice, kde matka pracovala, se naučili rozpoznávat příznaky „babiččiných“ nemocí a příslušné pacienty směřovali přímo k ní.

V osmi letech jsem onemocněl kostní tuberkulózou. Matka napsala dopis Chruščovovi, v němž prosila o mé umístění do sanatoria pro léčbu tuberkulózy (místní lékaři mi neuměli nijak pomoci). Dostal jsem poukaz do sanatoria. (Matka je za to dodnes Chruščovovi

⁴ Narodovolci – příslušníci osvětové, levicově teroristické organizace Narodnaja volja, vzniklé na konci sedmdesátých let 19. století a bojující proti samoděržaví za demokratizační reformy; po řadě předchozích pokusů spáchali roku 1881 úspěšně atentát na cara Alexandra II.

hluboce vděčná, já o dost méně: v zemi, kde je lékařská pomoc bezplatná, má být poukaz do sanatoria standardní záležitostí a není kvůli němu nutné obtěžovat vládu.)

Velmi dobře si pamatuji první den v tuberkulózním sanatoriu. Na pokoj mě přivedli zrovna v době oběda. Jako první chod se podával boršč, jako druhý bramborová kaše, jako třetí – hroznové víno. Po polohladovém životě na venkově to byl přímo přepychový oběd. Hrozný jsem viděl poprvé v životě, takže jsem se na ně okamžitě vrhl, pak jsem začal lačně hltat boršč. A najednou do mého talíře spadl kousek chleba, za ním druhý – poté následovaly ohlodané větvičky od hroznů. Zmateně jsem se rozhlížel kolem sebe a hledal jsem nepřítele. Házet kdekdo, ale dlouho se mi nedařilo zahlédnout někoho přímo při hod. Nakonec je nepřítel nalezen, přelézám k němu na postel a začínám ho tlouct. Co mohl mně, zdravému vesnickému chlapci, udělat on, po léta připoutaný k lůžku?

Vešla sestra, a když spatřila bitku, chtěla mě odvléct do izolace, na „samotku“. Rozeřval jsem se a vysvětlil jí, že jsem si nezačal. Vynadala nám oběma a šla pryč.

Ze všech postelí se začalo ozývat slovo „deka“. Vycítil jsem v tom slově hrozbu a požádal chlapce s nejsympatičtější tváří, aby mi vysvětlil, co to je. Vysvětlil, že v noci přijdou starší chlapci z jiných pokojů s berlemi, přehodí přese mne pokrývku a budou mě mlátit.

„Ale proč?“

„Seš seksot.“

„Co to znamená?“

„Bonzák.“

Tohle slovo jsem znal. Začal jsem mu dokazovat, že je to nespravedlivé, že za všechno můžou oni sami. Trpělivě mi objasnil, že dospělí jsou vždycky zaujatí proti dětem a v trestání dětí jim nelze pomáhat. To jsem pochopil, souhlasil jsem s ním, ale vysvětlil jsem mu, že když jsem o tom nevěděl, mohli by mi to odpustit. S tím nesouhlasil.

Večer jsem s hrůzou očekával příchod noci. Jedinou záchranu jsem viděl v tom, že bych se schoval pod postel. Schovat jsem se však nestačil. Do pokoje vtrhli velcí hoši, jedenácti- až dvanáctiletí, s berlemi. Jenže... zamířili nikoli ke mně, ale k chlapci, který nejvíce ze všech vyžadoval „deku“. Žertovně na něj poklepali berlemi a odešli. Moje vyjednávání s chlapcem se sympatickou tváří bylo zjevně úspěšné.

Co znamená slovo seksot, jsem pochopil až v dospělosti.

V sanatoriu se samozřejmě prováděla intenzivní ateistická propaganda. Jelikož většina z nás byla z venkova, byli jsme téměř bez výjimky věřící.

Přidělili nám chytrého vychovatele. Přicházel za námi po vyučování a velice rozumně vysvětloval, proč Bůh neexistuje. Všichni, kromě mne, mu kvapem dali za pravdu. Já se s ním do debaty nepouštěl, ale po jeho odchodu jsem vyprávěl o různých zázracích (nejen o babiččiných). Během příštího rozhovoru vychovatel překvapeně zjistil, že všichni opět věří v Boha a snášejí k tomu nové argumenty. Nakonec poznal, že jeho hlavním protivníkem jsem já. Rychle zlomil

můj vzdor týkající se zázraků z Kristova života, „obnovování“ ikon⁵ atd. Ale s babičkou se ani on nedokázal snadno vypořádat. Odcházel a sliboval, že objasní ten či onen jev při příští návštěvě. (Jak se dnes domnívám, odcházel si pročíst patřičné knihy.) Nakonec byly všechny mé argumenty rozmetány za pomoci teorie sugesce a hypnózy. Ale vzdát se v nějakém sporu není nikdy příjemné. Dlouho jsem přemýšlel a přišel jsem na rozhodující argument. Vtip byl v tom, že babička léčila i kojence.

Zeptal jsem se vychovatele, jak je možné něco vsugerovat dítěti v takovém věku. Upadl do rozpaků a nevěděl si rady. Potom slíbil, že mi vysvětlí i tuto věc, ale později. Uběhlo mnoho dní, než svůj slib splnil.

Vysvětlení bylo následující: sugesce se v daném případě provádí na matce dítěte. Matka začíná věřit v jeho uzdravení a v důsledku toho se jí pronikavě zlepšuje kvalita mléka. A právě díky tomuto obzvlášť blahodárnému mléku se prý dítě uzdraví.

Takto jsem se stal ateistou. Babičce jsem napsal diplomatický dopis, v němž jsem vysvětlil, že Bůh neexistuje, a prosil ji, ať mi odpustí můj čerstvě zrozený ateismus. (Babička snila o tom, že svou magickou modlitbu předá právě mně, byla však nucena předat ji mé tetě, která se vůbec nechystala stát vědmou.)

Vyprávění o životě v sanatoriu není nijak zajímavé – stesk, snění o svobodě, o rodině, rozhovory, knihy, učení. Je to něco jako věznice, ale s dobrou stravou, s vlídným chováním personálu vůči trestancům (s malými výjimkami to všechno byli lidé, kteří se k nám chovali srdečně a soucitně).

Zmíním se pouze o tom, co sehrálo významnou roli v mém duševním růstu.

Naše výchova byla „inkubátorová“. Celý svět jsme poznávali pouze skrze knihy, výuku a hovory s učiteli, takže slovo, myšlenka a idea hrály v našem životě hlavní roli. Ideologie, v které jsme byli vychováni, byla humánní. Tu ideologii jsme přijímali v čisté podobě, jelikož se nijak neprotínala se životem. Z etického hlediska jsem neviděl rozpor mezi morálními principy svého raného, křesťanského dětství, a těmi novými.

Na začátku sedmé třídy jsem se poprvé zamiloval. Stalo se to tak: z vedlejšího pokoje k nám přivezli na postelích děvčata, aby si s námi pohrála. Hráli jsme na „poštu“. Hra spočívá v tom, že každý někomu napíše, a přitom neprozradí své jméno. Příjemce odpovídá nazdařbůh. Abych na sebe strhl pozornost, začal jsem psát dívkám hrubosti. Ty pak naslepo odpovídaly, vznikaly komické situace. Nakonec se všechny dovtipily, kdo to napsal, a začaly mě zahrnovat odvetnými nezdvořilostmi. Obzvláštní zuřivost projevila Máša. A právě do ní jsem se zamiloval. Navrhl jsem jí, že se budeme „kamarádit“. Souhlasila. (Máša měla tuberkulózu kyčelního kloubu. Takových dívek nám bylo líto více než hrbatých: lékaři říkali, že nikdy nebudou moci родit.)

⁵ V pravoslaví se jedná o pojem („обновление икон“) označující zázračné projasnění vyobrazení na ikonách, někdy prováděné libou vůní.

Ke konci sedmé třídy mě ze sanatoria vyhodili, a začal jsem tedy žít nedaleko od něj. Psal jsem Máše dopisy, ale ona neodpovídala. Rozhodl jsem se, že za ní zajedu tramvají. Ale jak se jezdí tramvají, to jsem nevěděl. Měl jsem tři ruble, jenže zda to stačí na tramvaj, mi nebylo jasné. Druhý problém: kde koupit lístky? Šel jsem pěšky a v duchu nadával spisovatelům: proč někde ve svých knihách nepopsali, jak se kupují lístky na tramvaj (přece nás učili, že literatura je učebnicí života). Ptát se kolemjdoucích jsem se styděl: chápal jsem, že je směšné neznat takovou maličkost.

Když jsem přišel před sanatorium, poprosil jsem, aby zavolali Mášu. Dlouho se nic nedělo, nakonec se objevila a spustila mi na šňůrce lístek (první „moták“ v mém životě).

Na lístku vylíčila, jak jedna dívka nedávno dostala dopis od chlapce. Dopis zadržela vychovatelka a přede všemi se dívce kvůli její „lásce“ vysmála. Máša prosila, abych jí už nepsal a nechodil za ní.

Vrátil jsem se domů a tiše přitom proklínal dívčí úklady...

Pokrytectví v sexuálních otázkách má úzkou spojitost s pokrytectvím oficiální ideologie.

Ve druhé nebo ve třetí třídě jsem se zamyslel nad problémem rození dětí u revolučních vůdců. Lenin měl ženu, ale žádné děti. To znamená, že Lenin byl slušný. Stalin děti měl – vychovatelka nám to říkala. To znamená... bylo strašné na to jen pomyslet... Pokoušel jsem se Stalina nějak ospravedlnit, ale nedokázal jsem to. Teprve asi v sedmé třídě jsem soudruhu Stalinovi odpustil tak povážlivou nepřístojnost...

Už jsem se zmínil o tom, že mě ze sanatoria vyhodili. A vyhodili mě z následujícího důvodu:

V naší třídě byl dvacetiletý mladík. Jeho vliv na třídu byl velmi silný. Měl románky s ošetřovatelkami a líčil nám erotické podrobnosti těchto známostí. Byli jsme z toho u vytržení a přáli jsme si co nejdříve vyrůst. Ošetřovatelky mu nosily víno, o které se s námi dělil.

Pod jeho vlivem disciplína ve třídě katastrofálně upadala. Věc dospěla tak daleko, že jeden žák hodil po učitelce kalamárem.

Já sám jsem se nikdy nedopouštěl výtržnictví ani jsem se nechoval příliš hrubě. Jenže k mému neštěstí jsme právě probírali Ústavu SSSR. Když jsem zjistil, že všichni občané mají právo na svobodu projevu, začal jsem tuto svobodu uskutečňovat v praxi.

Stačilo, aby se učitel podle mého názoru dopustil nějaké chyby, a už jsem zvedal ruku a zdvořilým tónem ho v tomto pochybení usvědčoval. Vlastně jsem ve třídě systematicky přispíval k porušování kázně, jelikož jsem se chytal jakéhokoli učitelova nepřesného výrazu, když křičel na darebáky.

Nakonec byla ve škole svolána schůze, která se usnesla na tom, že mi snížíli známku z chování „za hrubé jednání se školním personálem“, a tomu, který hodil kalamář, udělili důtku. Nesouměřitelnost těchto trestů mě hluboce pobouřila a začal jsem se chovat ještě vyzývavěji.

V té době nastoupil do sanatoria nový primář. Tento primář měl fixní ideu, že tuberkulózu rychle vyléčí. Aby toho dosáhl, začal provádět jednu operaci za druhou, po nichž se nemocný kloub stá-

val nehybným. Nehybnost kloubu – právě toho bylo zapotřebí k vyléčení kostní tuberkulózy. (Za několik let přišel nový primář, který měl diametrálně opačnou metodu léčby – neustálý pohyb kloubu!)

Otázka, zda podstoupit operaci, vyvstala i přede mnou. Dlouho jsem neváhal, volba byla jednoduchá: buď žít ještě několik let v sanatoriu, anebo být celoživotním invalidou – ale na svobodě. (Po mnoha letech jsem byl postaven před podobné dilema: buď strávím ještě několik let v psychiatrickém vězení ve vlasti, anebo na svobodě mimo vlast. To jsem váhal mnohem déle.)

Za několik měsíců po operaci mi dovolili chodit. Pět let jsem neviděl zemi, a proto jsem se hned v prvních dnech rozhodl vyjít ze sanatoria. V sanatoriu byla karanténa a vycházet ven bylo zakázané. Na schodech mě odchytila zdravotní sestra a vedla mě k primáři. A náhoda tomu chtěla, že se k ní cestou připletla vychovatelka a postěžovala si, že demoralizují děti – hraji s nimi karty. Primář vyslechl obě a prohlásil, že jsem vyléčen a mohu se ze sanatoria klidit pryč...

Posudek mi vystavili nevalný. Podle něj jsem měl obstojné schopnosti, ale byl jsem líný, podezíravý a nezdrovilý vůči personálu. S tímto posudkem jsem šel do normální školy. Zástupce ředitele řekl, že špatných žáků mají dost a že mě do školy nepřijme.

Nezbývalo než povědět, za co mi dali takovýto posudek (svoboda slova a vše ostatní). Poradil mi, abych své výhrady vůči učitelům sděloval mezi čtyřma očima po hodině, protože jinak podrývám kázeň a učitelovu autoritu. S tím jsem souhlasil.

Úroveň výuky byla v této škole horší nežli v sanatoriu, a já tu začal být považován za ucházejícího žáka.

Ještě jsem si nestihl uvyknout na běžné děti a běžnou školu, když přišla strašlivá zpráva, 5. března zemřel Vůdce. Celá třída spolu s učitelkou vzlykala. Chápal jsem hrůzu toho, co se stalo, a představoval si, jak teď budeme žít v kapitalistickém obklíčení. K těmto soužením se přidávaly výčitky svědomí: všichni pláčou, a já ze sebe nedokážu dostat ani slzičku.

Společenské postavení naší rodiny a výchova podobná inkubátoru mě stavěly do rozdvojené pozice, ve vnímání skutečnosti způsobovaly rozštěpení.

Na jedné straně jsem věděl, že žiji v nejkrásnější zemi na světě, která má v čele nejmoudřejšího a nejgeniálnějšího vůdce všech dob a národů – Stalina.

Na druhé straně jsem žil na společenském dně. Matka pracovala jako kuchařka v oděském sanatoriu. Dostávala třicet rublů měsíčně. Za takovou částku se teoreticky nedá vyžít. V praxi to však jde. Matka nemohla uživit dvě děti, a Ada proto žila u matčinych příbuzných ve městě Frunze. Takže jsem svou sestru téměř neznal.

V sedmé třídě, když jsem opustil sanatorium, jsme se s matkou tísnili na jedné posteli v ženské ubytovně. Po večerech chodili k dívkám mládenci – jeden den námořníci, druhý den policisté. Zůstávali u dívek přes noc. Matka se přede mnou pokoušela přehlušit všelijaké neslušné zvuky, asi podobně jako se v SSSR ruší zahraniční rozhlasové stanice, ale stejně neúspěšně.

Když jsem byl už v deváté třídě, získali jsme samostatnou místnost.

Kolem sebe jsem viděl právě takovou bídu, a u některých spolužáků dokonce ještě větší. Já jsem aspoň mohl chodit k matce do jídelny a jíst tam to, co nedojedli pacienti.

Rozpor mezi ideologií a životem, který mě obklopoval, byl do nebe volající. Ale zapochybovat o pravdomluvnosti knih a učitelů jsem nedokázal. Zbývalo hledat dočasné východisko. A to bylo nalezeno, jednak vlastním úsilím, jednak s pomocí dospělých. Jak žijí naši vládnoucí představitelé, o tom lid neví, neboť je to státní tajemství. Zato jsme přicházeli do styku se skupinou obyvatel, která si žila lépe. Byli to prodavači (dostávali málo, ale kradli), učitelé, lékaři a lázeňští hosté. Převážnou většinu těchto „zámožných“ lidí tvořili v té době v Oděse Židé. Stát se antisemitou bylo přirozené. Zaslepený národní nebo sociální protest v Rusku často vyvolával a vyvolává antisemitismus (nikoli bezdůvodně nazval Engels antisemitismus „socialismem pro hlupáky“).

Učil jsem se výborně a měl jsem za to, že všichni, kdo se učí špatně, jsou flákači, kteří si nezaslouží být komsomolci, a je nutné s nimi bojovat. Bojovali jsme (tedy my – členové třídního aktivu) dvojím způsobem. Za prvé, na komsomolských schůzích jsem vytahoval speciální poznámkový bloček, z něhož jsem předčítal jména těch, kdo napovídali, používali taháky nebo opisovali od souseda. Za toto chování mi chabí žáci přezdívali „školní četník“. A já byl na tuto přezdívku hrdý. Někteří žáci se rozhodli vmést mi své výtky přímo do tváře. V takovém případě jsem o tom mluvil na komsomolské schůzi, dokazoval jsem, proč je mé chování správné, a požadoval jsem, aby mí oponenti dokázali opak. Mlčeli a já se vysmíval jejich zbabělosti. Usnesení schůze se přijímala téměř jednohlasně, bylo jen několik, kdo se zdrželi.

Za druhé, po vyučování jsem zůstával se zaostávajícími žáky a věnoval se s nimi matematice, pomáhal jsem jim vypracovávat úlohy.

Pochvaly od učitelů mi zamotaly hlavu. Rostla ve mně nepřiměřená pýcha a ctižádost. Ty se ještě vystupňovaly v důsledku toho, že učitelé byli většinou překvapivě hloupí (po absolvování všech deseti tříd vzpomínám s láskou a vděčností pouze na tři učitele), a já měl za to, že se v daném předmětu orientuji lépe než oni.

Snil jsem o tom, že způsobím revoluci v matematice a filosofii. (Všechny své sny jsem vyložil v deníku. KGB tento deník v roce 1972 zabavila a moje zcela běžné, pošetilé, chlapecké touhy posloužily jako základ pro tvrzení, že se u mne od mládí projevovalo „mesianistické blouznění“.)

V zemi vládl kult Vůdce a vůbec silných jedinců, géniů, kteří vedou lid k zářivým výšinám komunismu. Ne náhodou byli protoými idoly Robespierre, Dzeržinskij,⁶ Karmeljuk (ukrajinský zbojník typu Robina Hooda) a z jakéhosi důvodu Napoleon, ale nikoli Petr I.

Předrevoluční literaturu jsem neměl příliš rád (kromě Černyševského *Co dělat?* a Turgeněvových *Otců a dětí*). Předně proto, že psaní idiotských kompozic o literatuře podle zadaného schématu vyvo-

6 Felix Dzeržinskij (1877–1926), ruský revolucionář a politik polského původu, zakladatel a vůdce česky, obávaný organizátor bolševických masových represí za občanské války.

lává nechuť k probíranému autorovi. Za druhé mě nudilo probírat se všelijakými nesmyslnými prožitky literárních postav, hrdinů Tolstého, Turgeněva, Gončarova a dalších. Něco docela jiného byl takový Pavel Korčagin!⁷ Křišťálově čisté myšlenky i skutky bez nějaké zatuchlé intelektuální reflexe. Psát o Gorkého *Matce* byla nuda, ale i tady se mi líbila Vlasovova bolševická neoblomnost. Majakovskij, pokorně přiznávám, se mi nelíbil – psal až moc složitě...

V otázce vztahů mezi pohlavími jsem po četbě Diderota dospěl k závěru „Pryč se studem!“ (což jsem také hlásal mezi spolužáky a učiteli). A obecně veškerou morálku jsem považoval za nutné racionalizovat, odstranit z ní veškerou formální zdvořilost a předsudky. Ale přirozený stud nedovoloval zavést novou morálku do každodenního života. (Hledačství na poli morálky bylo vedeno nejen usilováním o její matematizaci, ale i protestem proti svatouškovství dospělých.)

Na konci deváté třídy došlo k mimořádné události. Jedné ze spolužaček se narodilo dítě. Dozvěděli jsme se o tom teprve na začátku nového školního roku. Všechny kamarádky ji přestaly navštěvovat a rozhořčeně odsuzovaly její „provinění“. Navrhl jsem svolat k této věci komsomolskou schůzi. Obvykle se komsomolských schůzí účastní třídní učitel. Já však třídnímu sdělil, že ho na této schůzi nebude zapotřebí a že by pouze překážel otevřené debatě (s učiteli jsem vůbec jednal velice troufale a oni mi jako premiantovi odpouštěli moji prostořekost).

Na komsomolské schůzi jsem promluvil o tom, jak se chovaly kamarádky naší „provinilé“. Prohlásil jsem, že sex je osobní záležitostí každého člověka, naše spolužačka zajisté jednala nerozumně, ale je třeba jí pomoci. Svoji usvědčující řeč jsem zakončil slovy o tom, že většina žákyň naší třídy jen náhodou unikla osudu „postižené“ a že si samy počínají s námořníky značně nenuceně. Nikdo nic nenamítal a schůze přijala usnesení pomáhat mladé mamince.

Energie jsem měl až příliš. Nepohlcovalo ji ani učení, ani četba knih, ani aktivita ve školním komsomolu. Plně jsem tehdy přistoupil na skutečnost, že komunista musí hledat ve společnosti to, co je pro ni nejožehavější, a k tomu pak napřít všechny síly. Tím zásadním byla hrozba války, špionáž atd. Oděsa byla hraniční město. To přirozeně vyústilo v myšlenku pomáhat s chytáním špiónů. V té době existovaly „brigády pomoci pohraničnickům“, do jejichž řad vstupovala mládež. Tyto brigády chodily po nocích k hranici, cvičily se v chytání špiónů, ve střelbě. Bylo to trochu nezázivé, zato to však plně souznělo s úmyslem vytknout si životní úkoly.

Moje angažmá v brigádě skončilo neslavně. V noci na 7. listopad nás povolali na stráž a oznámili nám, že se očekává výsadek špiona.

Rozmístili nás mezi pohraničníky v takových vzdálenostech, aby jeden viděl na druhého. Ležíme a čekáme. Uběhlo několik hodin. Najednou vidím tři postavy. Křičím: „Stůj, kdo je tam?“

Ukázalo se, že dva pohraničníci opustili své pozice a vedou namol opilého velitele hlídky.

⁷ Hlavní hrdina prózy Nikolaje Ostrovského *Jak se kalila ocel* (*Как закалялась сталь*, 1934), typického díla socialistického realismu.